

Élet ÉS fordítás: műfordítói kompetencia régen és ma

Pusztai-Varga Ildikó

E-mail: ildiko.pusztai.varga@gmail.com

Kivonat: A műfordítás kutatása bár kedvelt és egyúttal a laikus olvasókörzség érdeklődését is gyakran felkeltő, mégis sokat vitatott területe napjainkban is a fordítástudományi kutatásoknak. Tanulmányok, konferenciaelőadások teszik fel újra és újra a kérdést: megragadható-e a műfordítói kompetencia? Tanítható-e a műfordítás? Míg a szakfordítás esetében ezekre a kérdésekre egyértelmű választ ad mind a tudományos kutatás, mind a szakmai diskurzusközösség, a műfordítás vonatkozásában koránt sincs egységes álláspont. Tanulmányomban a műfordítói kompetencia kérdéskörét járom körül, két konkrét példa vizsgálatával helyezve történeti távlatba az elemzést. Az *Élet és Irodalom* című irodalmi és politikai hetilap hasábjain Bart István által 1975-ben elindított, a műfordítás műhelyitkait feltáró beszélgetéssorozat alapján foglalom össze a korszak elképzelését, véleményét a műfordítói munkáról. Majd egy aktuális, napjainkban lezárult kutatási projekt által rendszerszerűen feltárt, a műfordításhoz szükséges tudást, attitűdöket és készségeket mutatom be. A *PETRA-E Referenciakeret* egyszerre kompetenciamodell és tanulási pályamodell, amely magában foglalja a kompetenciák felmérésének minősítési kritériumait is. Tanulmányomban e két, 40 éves korszakot átívelő példa összehasonlító elemzése eredményeképpen fogalom össze a műfordítói kompetencia megközelítési módjait és elemeit.

Kulcsszavak: Élet és Irodalom, PETRA-E Referenciakeret, műfordításkutatás, műfordítói kompetencia, műfordítóképzés

1. Bevezetés

Tanulmányomban a műfordítói kompetencia fogalmát, meghatározhatóságának kérdéskörét járom körül. Három forrásanyag primer elemzésének tanulságait összegzem. Az elemzés és következtetései egyúttal időbeli és térbeli utazást is tesznek: 40 éves távlatot ölelnek fel, illetve sajátosan magyarországi és tágabbra tekintve európai kontextusokban érvényesek.

Az első forrásanyag az *Élet és irodalom* 1975-ös évfolyamának hasábjain zajló vitasorozat szövegei. A *Vita a műfordítókról* című sorozat vitaindító tárcáját 1975. február 8-án közölte Bart István *Kihaló mesterség* címmel. Erre válaszként jelentek meg február 15-én Benyhe János tollából *A fordító bére* című, valamint a Domokos János által jegyzett *Ami nélkül nincs könyv* című válaszcikkek. Mind a vitaindító, mind a rá adott válaszok olyan heves reakciókat váltottak ki az érintett közösség tagjaiból, hogy további 4 számban (február 22., március 1., március 8., március 15.) jelentek meg egymást követő hozzászólások Mezey Katalin, E. Fehér Pál, Rákos Sándor, Antal László, Kolozsvári Papp László, Orbán Ottó, Ódor László, Világhy József, Szabó György és Timár István tollából.

Elemzésem anyagául szolgálnak a szorosan vett vita témájában megjelenő írásokon kívül az adott évben, 1975-ben ezzel párhuzamosan az *ÉS* hasábjain megjelenő *Műfordítók műhelyében* interjúsorozat szövegei. A sorozatban Bart István író, műfordító, könyvkiadó beszélget műfordítókkal (január 11., február 1., március 22., május 7., augusztus 9.). Bartos Tibort, Szentkuthy Miklóst, Vajda Miklóst, Szabó Edét és Bányay Geyzát kérdezi munkájáról, hitvallásáról, a műfordítói létről, illetve tágabban a műfordítások irodalomban betöltött szerepéről.

A második forrásanyag Dr. Pap Éva műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó előadása, amelyet *Fordítás egykor és ma* címmel hallgathattott meg az érdeklődő közönség 2017. május 29-én az Eötvös Lóránt Tudományegyetem Finnugor tanszékén, a *Suomi 100* programsorozathoz kapcsolódó *Kaukovertailuja / Kaugvõrdhisi – Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összehangolások 2017* konferencia egyik programelemeként.

Vizsgálódásom harmadik forrásanyaga egy Erasmus+ projekt keretében létrehozott *PETRA-E Referenciakeret a műfordítók oktatásához és képzéséhez*. A PETRA-E projekt 2014. szeptember 1. és 2016. augusztus 31. között feladataként teljesítette egy műfordítói kompetenciamodell, és ehhez illeszkedően egy tanulási pályamodell megalkotását. A projekt ezen kívül létrehozott egy PETRA-E Hálózatot, amelynek feladata a projekt lezárulta után is fenntartani, disszeminálni és tovább finomítani a kompetenciamodellt.

2. Forrásanyag 1: *Élet és irodalom – Vita a műfordítókról*

Az 1975. február 8-án megjelent vitaindító tárca megírására Bart Istvánt a január 29-ei írószövetségi közgyűlésen szerzett tapasztalatai indították. *A műfordítás és a műfordítók helyzete ma* címmel rendezett vita részletesen megvitatta a műfordítói szakma, valamint a műfordítások helyzetét és presztízsét a társadalomban, az irodalmi életben.

Lehangoló kép bontakozott ki az Írószövetségben. Bár kiemelték, hogy fontos szerepe van a fordításiirodalomnak, így a műfordítói szakmának is Magyarországon – egyrészt magas részaránya miatt, másrészt egy új, egységes korszak jellemzői bontakoztak ki az addig eltelt évtizedekben –, mégis súlyos gondokkal és problémákkal küzd a terület. Nagyon alacsonyak a műfordítói honoráriumok, óriási terhelés mellett lehet valahogy megélni ebből a hivatásból, amely azonban hamar kiegészítéshez, így minőségromláshoz vezet. Ezért is nehéz az utánpótlást biztosítani. Illetve azért is, mert nincs megfelelő képzés, amely felkészítené a jövő fordítónemzedékeit erre a hivatásra. Egy-egy szeminárium foglalkozik esetleg műfordítással az egyetemeken, de ez is elsősorban a nyelvszakos hallgatók számára lehetőség, ha van rá érdeklődés. Kicsi a szakma becsülete és nincs sem objektív, építő, kellőképpen indokolt műfordításkritika, sem egységes, rendszerezett, átadható, elsajátítható elméleti keret.

Bart István az írószövetségi szakosztályülés összefoglalását adja vitaindítójában, majd értékeli a kialakult helyzetet. Makai Imrét idézi, aki szerint a jó műfordítót a rátermettség, a tehetség, a felkészültség és a lelkiismeretesség

teszi. Kitér a nyelvi elszigeteltség kérdésére is, amely alapvetően határozza meg, hogy a magyar társadalom hogyan viszonyul, illetve hogyan kellene, hogy viszonyuljon a műfordítás, a műfordítói szakma kérdésköréhez. Közművelődési misszióknak nevezi a műfordítást, amelyet éppen ezért támogatni, bátorítani, fejleszteni kell. A műfordítás egyfajta köldökzsinór, amelyen keresztül a magyar kulturális élet a nagyvilághoz kapcsolódhat.

3. Forrásanyag 2: *Pap Éva – A műfordító egykor és ma*

Pap Éva, műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó az ELTE Finnugor tanszéke meghívására tartott előadásában több évtizedes szerkesztői, műfordítói és kiadói munkájára tekintett vissza tényszerű, ugyanakkor személyes hangú beszámolójában. Szerkesztőként dolgozott a Corvina és az Európa kiadónál, többek között a finn irodalom magyar nyelvű kiadásának területén. Majd 1997-ben hívta életre a Polár Alapítványt, amely kiadóként a skandináv irodalom magyar nyelvű megismertetését tűzte zászlajára. Pap Éva tehát a fordítási–szerkesztési–kiadási folyamat minden lépcsőjét saját tapasztalata révén ismeri, azt a lefordítandó forrásszöveg kiválasztásának pillanatától a boltok polcain való megjelenésig minden részletében átlátja. Összefoglalása időtávtlatbeli összevetést is enged.

Előadásában Pap Éva részletesen kitért a rendszerváltás előtti fordításkiadás és napjaink elterjedt gyakorlata közötti különbségekre. A rendszerváltás előtti időszakra jellemző az alapos, mondatról-mondatra történő ellenőrzés. A fordító és a lektor a folyamat során műhelymunkaszerűen hangolta össze a részleteket, hogy ennek eredményeképpen a lehető legtökéletesebb – a fordítástudomány fogalmaival élve megfelelő, azaz a célnyelvi olvasóközönség számára autentikus célnyelvi szöveggé funkcionáló (Tourey 1995), illetve a kommunikatív ekvivalencia kritériumainak (Klaudy 1996) is eleget tevő – fordítás szülessen meg. Fontos jellemzője a tárgyalt korszaknak, hogy a fordításra javasolt szövegeket maguk a fordítók vagy a szerkesztők ajánlották a kiadók számára. Tették ezt egyfajta missziós lendülettel, saját maguk ítélete szerint értékes alkotásokat szerettek volna munkájuk által megismertetni a magyar nyelvű olvasóközönséggel. Hiszen ők ismerték a forrásirodalom korszakait, főbb jellemzőit, aktuális újdonságait vagy éppen klasszikusként kanonizált alkotásait. Értékteremtő folyamatról beszélhetünk tehát a rendszerváltás előtti fordításkiadás vonatkozásában.

Ezzel szemben a rendszerváltás utáni időszakra jellemző, hogy nagyobb arányban a kiadók maguk választják ki a lefordítandó műveket, és nem feltétlenül értékteremtő célok által vezéreltetve, hanem sokkal inkább az eladhatósági szempontokat veszik figyelembe a kiválasztáskor. Pap Éva megfogalmazásában a könyv áruvá vált. Ez a kontextus másféle fordítói attitűdöket, sőt a szöveg mikroszintjén is ehhez igazodó fordítói stratégiákat mozgósít. A fordítási feladatra szánható idő is lecsökkent, amely hosszútávon a minőség rovására is mehet. Illetve a fordítók által elérhető háttérismereteket és nyelvi megoldásokat kínáló források száma hihetetlen mértékben megnövekedett az elmúlt évtizedekben, ami más jellegű munkamódszert követel meg a műfordítóktól is: a hát-

térismeretek, illetve a nyelvi megoldások könnyedén elérhető tárháza kritikus értékelési attitűdöt kíván meg a fordítótól, egyúttal azonban gyors és hatékony segítségül is szolgál számára.

Pap Éva előadásában a műfordítói kompetencia következő elemeit emeli ki legfontosabbként. Legyen a fordító felszabadult a munkájában és megoldásaiban, valamint nagyvonalú magával szemben: nem létezik tökéletes, a forrásmunkával mindenben megegyező átültetés. Mindig az egyes szavak által az olvasóban keltett hatást, és kevésbé a szó denotatív jelentését vigye át a célnyelvi szövegbe. Ily módon is legyen hű az eredeti műhöz, felelősen és tudatosan végezze munkáját, hiszen ő képviseli a forrásszerzőt és a forrásirodalmat a magyar olvasóközönség számára. Rendelkezzen kellő önismerettel, például tudja és lássa saját képességeinek határát is. Munkája közben állandóan reflektáljon magára. A fordítási feladathoz szeretettel viszonyuljon és tudja, akkor végez jó munkát, ha a feladat jó érzést kelt benne, ha személyében azonosulni tud vele.

4. Csomópontok: *ÉS – Pap Éva*

Összevetve és összeillesztve a két, 40 éves távlatot átívelő magyar vonatkozású forrásanyagban kiemelt kompetencia elemeket, a következő tudás, készségek, illetve attitűdök rajzolódhatnak ki mint a műfordítótól elvárt tulajdonságok.

A műfordítónak kitartónak kell lennie, hogy az akár hosszú ideig elhúzódó munkafolyamat során helyt tudjon állni, mindvégig azonos minőségi színvonalon. Szintén *kitartás* szükségeltetik ahhoz, hogy elkészült műfordításainak megjelenési felületet találjon, valójában önmarketinget kell végeznie. A műfordítás többnyire nem közösségben végezhető, hanem magányos munka, és ez gyakran állítja kihívás elé a fordítókat.

A műfordítónak képesnek kell lennie az állandó *önreflexióra*. Egyrészt a munka természete állandó önellenőrzést kíván meg, másrészt tisztán kell látnia a saját helyét a műfordítók közösségében. Ismernie kell a maga értékét, saját stílust kell kialakítania, tudatosan kell meghoznia és vállalnia fordítói döntéseit, valamint tudatában kell lennie saját határainak.

A műfordító részéről elvárt egyfajta *missziós* lendület a hivatás gyakorlása során. Munkáját elhivatottan kell végeznie tudva, hogy kultúrák, irodalmi kánonok és szellemi jelenségek között közvetít, és ezt a fajta közösségi művelődési tevékenységet nem egyszer a jobbító szándék is vezérli: megértést generálva a két világ között. A műfordító munkáját alapvetően motiválja, hogy célnyelvi olvasóközönsége számára olyan szövegeket tegyen elérhetővé, amelyek tevékenysége nélkül nem juthatnának el ezen olvasókhoz.

A műfordítói munkához alapvetően szükséges a *motiváltság*, azonosulás a fordítási szituációval és a fordítási tevékenység céljával. Természetéből adódóan csak úgy végezhető magas színvonalon, ha szeretettel és felszabadultan, nyitottan fog hozzá a fordító. Rutinból, érdektelen hozzáállással nem születhetnek színvonalas műfordítások.

A műfordítói munka *újraalkotás*. Nem véletlen, hogy sok esetben a műfordító maga saját jogán is író vagy költő, azaz alkotó ember. Nem feltétlenül

szükséges, hogy a műfordító maga is művész legyen, viszont minden műfordítótól elvárt, hogy kialakítsa saját fordítói stílusát, szövegépítő készséggel és képzelőerővel rendelkezzen. A műfordítás tehát alkotótevékenységet kíván. Újra és újra felvetődik azonban a kérdés, hogy a főként a szórakoztatóirodalom kategóriájába sorolható munkák rövid idő alatti és nagy mennyiségben történő fordítása művészi vagy iparos tevékenység-e inkább.

Ide kapcsolódik a következő kompetenciaelem, a *felelősség* kérdése. Minden műfordítónak felelősen kell végeznie munkáját, hiszen tőle függ a forrásnyelvi alkotás szerzőjének imidzse, munkájának presztízse is. Ha nem kellő gondossággal fordít, gyenge minőségű szöveget ad ki kezéből. Ekkor a célnyelvi olvasó nem a fordítót, hanem a forrásnyelvi munka szerzőjét illeti kritikával, hiszen az olvasó alapvető bizalommal fordul a fordított munkák felé: abban bízik, hogy a forrásszöveg élményét, stílusát, tartalmát kapja ő is. Ennek megtartása a fordító felelőssége.

Szintén fontos elem a *kooperáció*. A műfordítói munka mint szakmai tevékenység során többféle kontextusban, többféle szakma képviselőjével kell szorosán együtt dolgozni a műfordítónak. Előfordul, hogy magával a forrásnyelvi szöveg szerzőjével is egyeztetni kell, illetve a folyamat együttműködést vár el a kiadóval, a szerkesztővel, a kontrollszerkesztővel való kommunikáció során is. Ha a műfordító erre nem nyitott, megfeneklik a folyamat, nem születik publikáció.

A műfordítótól ugyanakkor elvárt a *kezdeményezés* is. Főként a marginális irodalmak és kevésbé elterjedt nyelvek vonatkozásában, ahol legtöbbször maga a fordító az, akiben megfog a műfordítás elkészítésének ötlete és hasznosságának gondolata, és maga választ fordításra érdemes forrásszöveget. Ez megfelelő felkészültséget és kitartó hozzáállást is megkíván.

A műfordítói munka alapvető eleme a *megbízhatóság*. Az olvasók bizalommal fordulnak a fordított művek felé, feltételezve, hogy a forrásnyelvi művel mindenben megegyező célnyelvi változatot tartanak a kezükben. Ez felelősséget ró a fordítóra: pontosan, a forrásszöveghez hűen, más szóval lojálisan kell fordítani. Természetesen ez a lojalitás nem jelenti a szavak szó szerinti átültetését, hanem a jelentések, asszociációk, hatások átvitelét a célnyelvi olvasókörözönség elvárásaihoz és ismereteihez igazodva.

Mindehhez rendkívüli *műveltség* és tájékozottság szükségeltetik a fordító részéről. Nem csak a forrás- és céliróadalomban való jártasság, hanem a két kultúra – mint a bennük létrejövő és működő szövegek értelmezési keretei – alapos ismerete is elvárt. Ez állandó önfejlesztést, reflexiót és önellenőrzést kíván meg.

Az elmondottak alapvetően rajzolják ki, hogy *képzett* műfordítókra van szükség. Csak a rendszerezett tudású, széles tájékozott, magát mindenkor továbbművelni kész személyiség állhatja meg a helyét műfordítóként. Ez a magatartás magában foglalja az állandó érdeklődés attitűdjét is. Szakszerűen kell stratégiáit, választási döntéseit megindokolnia, amennyiben ez szükséges.

Fontos elvárás, hogy a fordító mindenkor képes legyen a *célközönség* elvárásainak szem előtt tartásával fordítani. Ne szavakat, hanem üzenetet és hatást fordítson, és minden döntésében a célnyelvi kultúrához igazítás legyen a zsinórmértéke.

Szintén fontos az *elemzőkészség*. A részletekben való elmélyedés, az összehasonlítás és következtetések levonása a fordító munkájának szilárd alapkövei és a következetesség feltételül szolgálnak. Mint közvetítő tevékenység, a fordítás állandó analitikus hozzáállást követel meg.

Elengedhetetlen a *szövegértés* készsége. Anélkül, hogy a fordító teljes mértékben megértené, milyen tartalmat vagy hatást kell átültetnie, nem beszélhetünk működő fordításról. Ez nem pusztán megfelelő nyelvismeretet, hanem értelmezőkészséget is jelent.

Kiemelten fontos, hogy a műfordító helyén tudja látni saját és mások munkájának értékét. Önismeretet és mások munkája iránti alázatot, pozitív, de kritikus hozzáállást kíván meg a helyes *értékelés*. Az *ÉS*-ben megjelent tárcák többször említik a színvonalas, megbízható műfordításkritika hiányát mint a fiatal műfordító generációt eltántorító problémát.

A műfordítótól elvárható alapvető tudás a *műfajismeret*. Ez is erősíti egy másik kompetenciaelem, a képzettség fontosságát, hiszen a legalaposabb és legtudatosabb ismeretet a rendszeres képzés során sajátíthatja el a műfordító. Anélkül, hogy alaposan ismerné a műfaji jellemzőket és elvárásokat mind a forrás-, mind a céliródalom vonatkozásában, nem tud minőségi munkát végezni.

A megszerzett tudás és alkotói készségek birtoklása sem elégséges önmagában, ha nincsen a fordítónak *folyamatismerete*. Értenie kell a teljes szerkesztési, ellenőrzési és kiadási folyamatot, a kézirat leadásától a könyvesboltok polcain való megjelenésig ahhoz, hogy saját helyét tisztán lássa a nagy egészben. Így munkájának helyét és a többi szereplő feladatát, felelősségét is pontosan fogja látni a folyamat adott szakaszában. Ez a már említett önreflexió és helyes értékelés kialakításához is hozzásegíti.

Elvitathatatlan kompetenciaelem műfordítók esetében a *két nyelv*, a forrás- és célnyelv alapos ismerete. Ez az átlag nyelvhasználó ismeretein is túlmutatóan magába foglalja a különböző nyelvi változatok mélyreható ismeretét, valamint az anyanyelv alkotó, kreatív használatának képességét.

Kiegészítve az elvárt nyelvismeretet, a *két irodalmi kánon*, a forrás- és a céliródalom beható ismerete, a stílusjellemzők területén való jártasság is alapvetően elvárt a műfordítótól ahhoz, hogy magas színvonalon végezze munkáját.

5. Forrásanyag 3: *PETRA-E Referenciakeret*

5.1. Célkitűzései

A PETRA-E Referenciakeret megalkotói számára kiindulópontként a következő szempontok szolgáltak. A műfordító számára alapvetően fontos a jó képzés, majd ezt követően az idő hozza meg számára a kellő érettséget, hogy minőségi munkát végezhesen. Nincs egyetlen egyedül üdvözítő pályaut, változatos utakon lehet elérni a műfordító életút zenitjére. Szintén változatos válaszokat kapunk, ha a műfordításhoz szükséges alapvető tudást és készségeket szeretnénk feltérképezni. A projekt során főként európai, hosszú időre visszanyúló fordítói

hagyományokkal rendelkező irodalmi kontextusokat vizsgáltak, amelyek az idők folyamán eltérő oktatási rendszereket alakítottak ki.

A projekt célja alapvetően a fordításhoz szükséges készségek rendszerszerű feltérképezése, valamint azon lehetőségek vizsgálata volt, hogy e készségeket milyen módon lehet a műfordítói pálya során továbbfejleszteni, illetve átadni.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a referenciakeretet nyitott szisztémaként értelmezik, azaz csak lehetőségeket fogalmaz meg és nem elvárásokat. Nem célja sem a fordítók korlátozása, sem az egységesítése. Következtetéseit más és más módon lehet használni eltérő műfordítói kontextusokban, hiszen többféle, akár eltérő nézet is helyet kap benne. A referenciakeret a műfordítói munka minőségéről, a műfordítóktól elvárt készségekről és tudásról folytatott vitát hivatott elősegíteni.

A PETRA-E referenciakeret elsődleges célja megszólítani magukat a műfordítókat és a képzőintézményeket, mintegy tudatosítva bennük a műfordítás mint szakma, mint tevékenység és mint produktum kontextusait. Emellett elősegíti az oktatási és képzőintézmények programjainak egymással való összevetését és esetleges összehangolását is. Mind a már pályáját futó műfordító, mind a még csak erre készülő tanuló el tudja helyezni saját magát a keret által felvázolt rendszerben, és magára reflektálva tudatosíthatja, megtervezheti saját céljait és az ehhez vezető utakat.

5.2. A kompetencia elemei

A PETRA-E referenciakeret egy nyitott szerkezetű modell segítségével gyűjti össze a műfordításhoz szükséges kompetencia által magában foglalt tudásokat, készségeket és attitűdöket. Az ezen modellben alkalmazott kompetencia fogalmat az EN 15038 szabvány meghatározása alapján definiálja (CEN 2006). Egyúttal meghatározza az elsajátításukhoz vezető lépéseket és szinteket is, úgymint kezdő (LT1), haladó tanuló (LT2), pályakezdő hivatásos (LT3), haladó hivatásos (LT4) és szakértő (LT5).

Alkompetenciákat ad meg, amelyeket deskriptorok segítségével határoz meg. Ezek olyan tudás, készségek és attitűdök, amelyeket a műfordítónak az adott szinten birtokolnia kell. A konkrétan megfogalmazott és így a gyakorlatban is könnyen alkalmazható deskriptorok definiálják az egyes alkompetenciákat, amelyek együttese adja a műfordító kompetenciáját. Átlátható, ugyanakkor rugalmas szerkezeténél fogva tehát jól használható egyfajta tanulási pályamodellként is.

8 alkompetenciát különít el a modell:

- (1) Transzfer kompetencia, amely deskriptorai a forrásszövegek megértése, fordítási problémák felismerése, fordítási stratégiákban való jártasság, fordítási stratégiák alkalmazása, célnyelvi szövegek létrehozása és a fordítás megindokolása.
- (2) Nyelvi kompetencia, amely deskriptorai a forrásnyelvi kompetencia, célnyelvi kompetencia, irodalmi kompetencia és a nyelvi variáció.
- (3) Szöveges kompetencia, amely deskriptorai a szövegek elemzése, irodalmi műfajokban való jártasság, a forrásszöveg stílusjegyeiben való

jártasság, irodalmi technikák alkalmazása, stílusjegyeket tartalmazó célszövegek létrehozása és a szerkesztési ismeretek.

- (4) Heurisztikus kompetencia, amely deskriptorai a háttéranyag keresése, keresés az interneten, háttéranyag használata, forrásszövegek dokumentálása, szövegkiadások megkülönböztetése és a kritikai apparátus alkalmazása.
- (5) Irodalmi-kulturális kompetencia, amely deskriptorai a forrásnyelvi szöveg elhelyezkedése, a célnyelvi szöveg elhelyezkedése, a kultúraspecifikus elemek megértése, interkulturális készségek és intertextuális készségek.
- (6) Szakmai kompetencia, amely deskriptorai a szakmai szervezetek ismerete, kiadók ismerete, irodalmi pályázati alapok ismerete, anyagi, etikai és jogi szempontok ismerete, aktuális fordítási szemléletek ismerete, kapcsolatépítési készségek és a didaktikus készségek.
- (7) Evaluatív kompetencia, amely deskriptorai az evaluatív készségek, az értékelés típusainak megválasztása, fordítások összehasonlítása, a fordító szakmai képességeinek értékelése és az önreflexió.
- (8) Kutatási kompetencia, amely deskriptorai a kutatómódszertan és a fordítási technikák ismerete, a fordítás elméletének ismerete, tudományos készségek, valamint a fordítástudomány elméleti rendszereinek ismerete.

6. Összegzés

Ha áttekintjük a 40 évvel ezelőtti időszak magyarországi műfordítási kontextusában megadott kompetenciaelemeket és összevetjük ezeket a 2010-es évek derekán európai műfordítói kontextusban elvégzett felmérés, majd az ennek nyomán megszületett referenciakeret által meghatározott kompetenciaelemekkel, látjuk, hogy nagymértékű az egyezés. Azaz azon tudás, készségek és attitűdök, amelyeket a munkáját magas színvonalon végző, a célnyelvi olvasókörzség elvárásaihoz igazodó, valamint az irodalmi közélet által is befogadott műfordítótól elvárnak (Parkko 2012), nem változott meg gyökeresen az elmúlt évtizedek során. Annak ellenére sem, hogy éppen az elmúlt, jelen tanulmányban is vizsgált négy évtized alatt forradalmian változott meg az információ- és tapasztalatszerzés, valamint a tudásgenerálás módja az egész világon.

Találunk azonban eltéréseket is a két időszak vonatkozásában. Az egyetlen a PETRA modellben meghatározott alkompetencia, amely nem jelenik meg a 40 évvel ezelőtti diskurzusban, az a kutatási alkompetencia. Ha ennek deskriptorait részleteiben nézzük, a fordítási technikák ismerete talán az egyetlen, amely akkor is elvárt volt a műfordítótól, azonban ezeket kevésbé rendszeres képzés keretében ismerhette meg, mint inkább mester-tanítvány viszonylatban vagy közös műhelymunkák során. A kutatómódszertan, a fordítási elméletek ismerete, a tudományos készségek, valamint a fordítástudomány elméleti rendszereinek ismerete egyáltalán nem jelenik meg. Mára viszont a fordítástudomány mint önálló tudományág befogadásával, valamint az ehhez kötődő rendszeres

kutatási tevékenység megindulásával, illetve az egyetemi szintű, intézményesített fordítóképzés megjelenésével már egy önálló alkompetencia helyét érdemelte ki. Természetesen a PETRA-E referenciakeret nyitott és rugalmasan értelmezendő modellje ezt nem mint elengedhetetlen alkompetenciát adja meg, hanem mint olyat, amelyet az adott műfordítónak vagy műfordító-hallgatónak figyelembe kell vennie és eldöntenie, életpályája során mekkora mértékben lesz ezen ismeretekre szüksége. Eszerint választ és értékkel, teszi mérlegre saját céljait is.

Természetesen a fordító- és ezzel párhuzamosan most már a műfordítóképzések elterjedésével fontos elem lett az egységes, mindenki által osztott és továbbadott tudás, elméleti keret. Ez a műfordításkritika egységesedését és megbízhatóbb, kiszámíthatóbb színvonalát is előrevetíti, amely problémát hangsúlyozottan jelezték az *ÉS* tárcaírói a 40 évvel ezelőtti diskurzusban.

Ha azonban megnézzük, hogy mely kompetenciaelemek nincsenek jelen a PETRA-E modellben, amelyek viszont fontos részét képezték a 40 évvel ezelőtti elvárásoknak, akkor három ilyen attitűdöt találunk: kitartás, felelősség és megbízhatóság. Az akkori diskurzuscsoportok közül a tudásra és készségekre vonatkozó elemek – műveltség, képzettség, célközönség, elemzés, szövegértés, értékelés, műfajismeret, folyamatismeret, két nyelv, két irodalom – mind jelen vannak a 21. század elején felállított referenciakeretben is, jelentőségüket nem veszítve. Azonban az inkább az attitűdök közé sorolható elemek közül – kitartás, önreflexió, misszió, motiváltság, alkotás, felelősség, kooperáció, kezdeményezés, megbízhatóság – három kimaradt a projekt alkotta modellből. A vizsgált referenciakeret nem emeli ki egyértelműen a kitartás, a felelősség és a megbízhatóság fontosságát. A kitartás elmaradása talán magyarázható azzal, hogy napjainkra a fordítói munka eszköztára – úgy konkrét technikai eszközeit tekintve, mint az ismeretekhez való hozzáférés tekintetében – olyan irányba fejlődött, amely lerövidíti a fordítási folyamat idejét. Kevésbé jelenik meg így a kitartás mint attitűd, amely az 1970-es évek magyarországi diskurzusában még fontos elemként szerepelt. A megbízhatóság és a felelősség össze is kapcsolható attitűdök, amelyek véleményem szerint helyet kell, hogy kapjanak napjaink műfordítói szakmájában is.

A PETRA-E referenciakeret célkitűzéseinél és nyitott szerkezeténél fogva azonban éppen olyan típusú modell, amely állandóan alakul, formálódik és várja újabb kompetenciaelemek, deskriptorok hozzáadását is. Úgy vélem, a modell megalkotása sok, a jelen tanulmányban elemzett, a 40 évvel ezelőtti diskurzus által felvetett kérdést válaszol meg és ad egy olyan rendszerezett kompetenciaelem-listát, amely úgy a képzőintézmények, mint a műfordításkritika, és nem utolsósorban maguk a műfordítók számára nyújthat fogódzót. Szintén fontos kiemelni, hogy a fordítástudományi kutatások következtetései és fókuszpontjai is illeszkednek a referenciakeretben rendszerezett elemekkel (Orozco és Albir, 2002; Lőrincz 2007; Pusztai-Varga 2008; Jones 2011; Kahrizsangi és Haddadi 2017; Percec és Pungă 2017). Ereje és alkalmazhatósága mindenképpen abban is rejlik, hogy több európai országot és annak fordítási hagyományát felölelő konszenzusos modell született meg, amely törekvéseiben mindenképpen a közös hangok és hangsúlyok megtalálására irányul.

Irodalom

- CEN 2006. EN 15038. Translation Services – Service Requirements.
- Jones, F. R. 2011. *Poetry Translating as Expert Action*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kahrizsangi, A. A. S., Haddadi, M. H. 2017. An Inquiry into the Challenges of Literary Translation to Improve Literary Translation Competence with Reference to an Anecdote by Heinrich von Kleist. *Journal of Education and Learning* Vol. 6. No. 3. 350–357.
- Klaudy K. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Lőrincz J. 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: Linceum Kiadó.
- Orozco, M., Albir, A. H. 2002. Measuring Translation Competence Acquisition. *Meta* Vol. XLVII. No. 3. 375–402.
- Parkko, T. 2012. *Runouden ilmiöitä*. Helsinki: Avain.
- Percec, D., Pungă, L. 2017. Developing Literary Translators' Competence. A Multi-leveled Approach. *Romanian Journal of English Studies* Vol. 14. No. 1. 122–131.
- Pusztai-Varga I. 2008. Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúratudatástól a műfordításig. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 39–47.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Források - időrendben

- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében: Szentkuthy Miklósnál. *Élet és irodalom* XIX. évf. 2. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében: Bartos Tibornál. Magyarul nem lehet angolul beszélni. *Élet és irodalom* XIX. évf. 5. szám
- Bart I. 1975. Kihaló mesterség: vita a műfordítók gondjairól. *Élet és irodalom* XIX. évf. 6. szám
- Benyhe J. 1975. Vita a műfordítókról: A fordító bére. *Élet és irodalom* XIX. évf. 7. szám
- Domokos J. 1975. Vita a műfordítókról: Ami nélkül nincs könyv. *Élet és irodalom* XIX. évf. 7. szám
- Mezey K. 1975. Vita a műfordítókról: Ok és okozat. *Élet és irodalom* XIX. évf. 8. szám
- E. Fehér P. 1975. Vita a műfordítókról: A magyar irodalom érdeke. *Élet és irodalom* XIX. évf. 8. szám
- Orbán O. 1975. Vita a műfordítókról: Arcunk a tükörben. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Ódor L. 1975. Vita a műfordítókról: Az utánpótlás „gondja”. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Világhy J. 1975. Vita a műfordítókról: A kapun kívül. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Szabó Gy. 1975. Vita a műfordítókról: A drámafordító taxiórája. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Rákos S. 1975. Vita a műfordítókról: Közbeszólás. *Élet és irodalom* XIX. évf. 10. szám
- Antal L. 1975. Vita a műfordítókról: A szerkesztők védelmében. *Élet és irodalom* XIX. évf. 10. szám
- Kolozsvári Papp L. 1975. Vita a műfordítókról: A kapuk nyitva állnak. *Élet és irodalom* XIX. évf. 10. szám

- Tímár I. 1975. A műfordító jogai és lehetőségei. Egy vita lezárul. *Élet és irodalom* XIX. évf. 11. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében. Szabó Edénél. Ihlet ötszáz oldalra. *Élet és irodalom* XIX. évf. 12. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében: Bányay Geyzánál. Valamennyien hamisítunk. *Élet és irodalom* XIX. évf. 20. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében. Vajda Miklósnál. Senki sem születik műfordítóknak. *Élet és irodalom* XIX. évf. 32. szám
- Pap É. 2017. Fordítás egykor és ma. Elhangzott: *Kaukovertailuja / Kaugvõrdlusi – Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összehasonlítások 2017*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2017. május 29.
- PETRA-E Referenciakeret <https://petra-educationframework.eu/hu/> Letöltve: 2018. április 30.